

SPIS TREŚCI

Przedmowa (Gerard Labuda)	5
Wstęp. Zakon krzyżacki w osadzie tradycji historycznej i historiografii (Gerard Labuda)	8
CZĘŚĆ I. PRUSY RODZIME (Gerard Labuda)	31
Rozdział I. Prusowie i ich kraj we wczesnym średniowieczu (VI—X w.) . .	31
1. Ziemia, jej rzeźba i zasoby	31
2. Pradzieje Prusów	35
3. Ukształtowanie się plemion i granic etnicznych w Prusach u progu średniowiecza	45
4. Ustrój gospodarczo-społeczny i polityczny Prus plemiennych	55
5. Charakterystyka językowa Prus; stosunki językowe słowiańsko-pruskie	60
6. Religia pogańskich Prusów	63
Rozdział II. Prusy i Jaćwięź w przededniu inwazji krzyżackiej (XI—XII w.) .	67
1. Krajobraz kulturalny ziem pruskich w wczesnym średniowieczu	67
2. Typ gospodarki i eksploatacji	69
3. Rozwój osadnictwa; zaludnienie	70
4. Osady targowe (liszki) i handel lokalny	73
5. Zróźnicowanie społeczne i początki wielkiej własności	76
6. Zaczątki ustroju państwowego	78
7. Pogranicze prusko-pomorskie i prusko-mazowieckie (granice etniczne i polityczne)	80
8. Początki ekspansji książąt polskich i ruskich na Prusy	84
9. Misja cysterska w Prusach na początku XIII w. i wybuch wojen krzyżowych na pograniczu prusko-mazowieckim. Pierwsze biskupstwo pruskie Chrystiana	95
10. Próby zorganizowania stałej obrony granicy mazowieckiej i pomorskiej	90
11. Międzynarodowe tło „misji pruskiej” na początku XIII stulecia	92
CZĘŚĆ II. POWSTANIE I ROZWÓJ PAŃSTWA KRZYŻACKIEGO W PRUSACH (Gerard Labuda)	96
Rozdział I. Osadzenie zakonu krzyżackiego w ziemi chełmińskiej (1226—1230) i utrwalenie się jego państwa w Prusach i w Inflantach (1230—1243) . .	96

1. Początki zakonów rycerskich w Palestynie	96
2. Powstanie niemieckiego zakonu krzyżackiego w XII w.	98
3. Zakon krzyżacki w krajach śródziemnomorskich w XIII w.	102
4. Rozwój bazy majątkowej w Europie środkowej w XIII w.	107
5. Próba stworzenia krzyżackiego władztwa terytorialnego w ziemi węgierskiej Borsy (1211—1225)	112
6. Wstępne rokowania księcia Konrada z Krzyżakami o przejęcie obrony granicy z Prusami (1226—1230)	118
7. Rokowania biskupa Chrystiana z Krzyżakami o przejęcie opieki zbrojnej nad misją w Prusach (1230—1231)	122
8. Nadanie Krzyżakom Prus przez papieża jako lenna (1234—1243)	126
9. Unia zakonu krzyżackiego z zakonem kawalerów mieczowych w Inflantach (1237)	130
10. Główni sprawcy powstania państwa krzyżackiego w Prusach	133
Rozdział II. Pierwszy okres podboju Prus przez Krzyżaków (1231—1259)	139
1. Zajęcie ziemi chełmińskiej i podbój Pomezanii, Pogezań i nadmorskiej Warmii (1231—1242)	139
2. Książę gdański Świętopełk w wojnie z Krzyżakami i powstanie ludności pruskiej (1242—1247); pokój na Kowałowym Ostrowie (1248)	143
3. Ponowne ujarzmienie Pomezanii i Pogezań (1247—1249) oraz opanowanie Warmii, Natangii i Barcji; druga wojna Świętopełka z Krzyżakami (1249—1253)	146
4. Zawładnięcie ziemiami peryferyjnymi Prus: pobój Jaćwięży i Sambii (1254—1259)	149
5. Udział rycerstwa niemieckiego i niemieckich baliwatów Zakonu w podboju Prus	153
6. Źródła sukcesów militarnych Zakonu: wojskowość pruska i krzyżacka	156
Rozdział III. Założenia ustroju terytorialnego i administracyjnego	162
1. Podstawy ustroju Zakonu	162
2. „Statuty” i ustrój wewnętrzny Zakonu	166
3. Organizacja kościelna ziem zakonnych	169
4. Geneza krzyżackiego ustroju terytorialnego i administracyjnego na ziemi chełmińskiej i w Prusach	171
5. Stanowisko prawne miast i wsi w państwie krzyżackim	174
Rozdział IV. Drugi okres podbojów krzyżackich i powstań pruskich (1260—1283); walka z Litwą o Żmudź	178
1. Pierwsze próby opanowania Żmudzi (1257—1260)	178
2. Wielkie powstanie pruskie (1260—1274)	180
3. Ujarzmienie ziem jaćwieskich i ostateczny podbój ludności pruskiej (1274—1283)	182
4. Walka Zakonu z Litwą o Żmudź u schyłku XIII i na początku XIV w.	185
Rozdział V. Polityka gospodarcza i społeczna zakonu krzyżackiego na ziemi chełmińskiej i w Prusach	189
1. Przeobrażenia ludnościowe i osadnicze wskutek zniszczeń wojennych	189
2. Osadnictwo wiejskie na ziemi chełmińskiej i w Prusach w latach 1230—1310	191
3. Powstanie wielkiej własności i jej udział w rozwoju osadnictwa	193

4. Osadnictwo miejskie	196
5. Rzemiosło i handel	198
Rozdział VI. Ustrój społeczny i polityczny	202
1. Ustrój administracyjny Zakonu w Prusach w latach 1250—1309	202
2. Ustrój terytorialny	204
3. Skarbowość i ciężary podatkowe ludności poddanej	205
4. Stanowisko prawne ludności polskiej i pruskiej	209
5. Działalność opiekuńcza i szpitalnictwo	213
Rozdział VII. Ideologia, kultura umysłowa i artystyczna, obyczajowość	216
1. Ideologia zakonu krzyżackiego — teoria i praktyka	216
2. Umysłowość i sposoby bycia Krzyżaków	221
3. Utrwalanie chrześcijaństwa; przeżytki pogaństwa w Prusach	226
4. Język, piśmienność i piśmiennictwo Zakonu i jego niemieckich poddanych	229
5. Architektura świecka (grody, zamki)	231
6. Budowle sakralne	234
7. Kultura materialna ludności tubylczej	237
8. Świadomość narodowa w państwie krzyżackim	238
Rozdział VIII. Na drodze do opanowania Pomorza Gdańskiego (1282—1310)	241
1. Pomorscy książęta-juniorzy z Krzyżakami przeciw pryncpsom	241
2. Ekspansja Krzyżaków na zachodni brzeg Wisły	245
3. Integracja Pomorza Gdańskiego i Wielkopolski (1282—1294)	248
4. Rządy książąt wielkopolskich i kujawskich na Pomorzu (1294—1299)	250
5. Krzyżackie i brandenburskie zabiegi o Pomorze w czasie okupacji czeskiej (1300—1305)	251
6. Powrót Władysława Łokietka na Pomorze i tzw. „zdrada Święców” na rzecz Brandenburgii (1306—1307)	253
7. Najazd margrabiów brandenburskich na Gdańsk; zajęcie Gdańska przez Krzyżaków (1308)	255
8. Podbój militarny i szukanie podstaw prawnych dla zaboru Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków (1309—1310)	256
Rozdział IX. Charakterystyka ogólna	259
CZĘŚĆ III. ROZKWIT PAŃSTWA KRZYŻACKIEGO W PRUSACH	
W XIV W. (Marian Biskup)	264
Rozdział I. Ustrój terytorialny i polityczny państwa krzyżackiego w XIV w.	264
1. Podział administracyjny Prus, ziemi chełmińskiej i Pomorza Gdańskiego	264
2. Nabytki terytorialne państwa zakonnego w XIV i początku XV w.	270
3. Malbork — stolica Zakonu i państwa krzyżackiego	272
4. Struktura organizacyjna Zakonu w Prusach	273
5. Zarząd państwa krzyżackiego w Prusach	276
6. Organizacja wojskowa państwa krzyżackiego	279
7. Skarbowość krzyżacka; stosunki monetarne	281
8. Między reformą a laicyzacją życia wewnętrznego Zakonu	283
9. Udział społeczeństwa w rządach; zaczątki życia stanowego	285

Rozdział II. Wieś w państwie krzyżackim w XIV w.	288
1. Kolonizacja wsi na prawie niemieckim w pierwszej połowie XIV w.	288
2. Kolonizacja wewnętrzna i osadnictwo na prawie niemieckim w drugiej połowie XIV w.	291
3. Udział elementu polskiego w kolonizacji państwa krzyżackiego	292
4. Udział ludności pruskiej w kolonizacji wewnętrznej kraju	294
5. Formy gospodarki chłopskiej	296
6. Zmiany w strukturze i wysokości renty feudalnej	298
7. Łatyfundia krzyżackie, biskupie i klasztorne	300
8. Dobra rycerskie na prawie niemieckim	303
9. Polskie prawo rycerskie na ziemi chełmińskiej i na Pomorzu Gdańskim	305
10. Wsie chłopskie prawa polskiego na Pomorzu Gdańskim	307
11. Położenie tzw. wolnych pruskich (<i>Freie</i>)	309
12. Postawa chłopów wobec władzy w państwie zakonnym	311
13. Kultura materialna wsi państwa krzyżackiego	313
 Rozdział III. Miasta i handel w państwie krzyżackim XIV w. — ogólna sytuacja społeczno-ekonomiczna Prus	316
1. Rozwój rynku wewnętrznego; ogólne cechy osadnictwa miejskiego	316
2. Lokacje miast na prawie niemieckim	318
3. Charakter gospodarczo-ustrojowy i narodowościowy miast państwa zakonnego	321
4. Rozwój gospodarczy Torunia, Elbląga i Gdańska	324
5. Rozwój rzemiosła i ustroju cechowego w miastach państwa zakonnego	326
6. Handel wielkich miast pruskich; stosunki z Hanzą	328
7. Wielki handel zakonu krzyżackiego	330
8. Zaburzenia społeczne w wielkich miastach	332
9. Kultura materialna miast pruskich	334
10. Stosunki demograficzne i etniczne w państwie krzyżackim	336
11. Sytuacja ekonomiczna społeczeństwa prusko-pomorskiego i państwa krzyżackiego w końcu XIV—początku XV w.	338
12. Założenie Towarzystwa Jaszczurczego	340
 Rozdział IV. Walka o Pomorze Gdańskie w pierwszej połowie XIV w.	342
1. Sytuacja międzynarodowa państwa krzyżackiego na początku XIV w.	342
2. Dyplomatyczne zabiegi Władysława Łokietka w kurii awiniońskiej; proces inowrocławski (1320—1321)	344
3. Sojusz Polski z Litwą; walka orężna z Zakonem (1326—1332)	345
4. Drugi etap zabiegów dyplomatycznych o Pomorze Gdańskie za Kazimierza Wielkiego	348
5. Pokój kaliski 1343 r.	349
6. Dążenia Kazimierza Wielkiego do odzyskania Pomorza Gdańskiego (do roku 1370)	351
 CZĘŚĆ IV. ZAŁAMANIE SIĘ PAŃSTWA KRZYŻACKIEGO W XV W. (Marian Biskup)	353
 Rozdział I. Walka Polski o odzyskanie Pomorza Gdańskiego przy współudziale Litwy	353
1. Zmiany w sytuacji międzynarodowej państwa krzyżackiego w drugiej połowie XIV w.; przemiany w obrębie korporacji zakonnej	353

2. Agresja krzyżacka na Litwę w XIV stuleciu	356
3. Unia polsko-litewska 1385 r. i zabiegi Zakonu o jej sparaliżowanie	358
4. Ekspansja Zakonu na Bałtyku i w Nowej Marchii	361
5. Wielka Wojna w latach 1409—1411 — zwycięstwo grunwaldzkie	363
6. Zakończenie Wielkiej Wojny — pokój toruński 1411 r.	367
7. Dalsze walki polsko-krzyżackie; sobór w Konstancji	369
8. Pokój mełneński 1422 r.	372
9. Wojna w latach 1431—1435; najazd husytów na Pomorze Gdańskie w 1433 r.	374
10. Pokój brzeski 1435 r.	376

Rozdział II. Kryzys Zakonu i jego państwa w Prusach w pierwszej połowie XV w.	379
1. Kryzys ideologiczny i instytucjonalny Zakonu; wzrost opozycji antyklerykalnej	379
2. Pierwsze objawy kryzysu państwa zakonnego; skutki wojen z Polską i Litwą	382
4. Pogorszenie się położenia gospodarczego chłopstwa	384
4. Wzrost kolonizacji polskiej; napływ ludności polskiej do miast	386
5. Zacieśnianie się więzi gospodarczej Pomorza i Królestwa Polskiego	388
6. Konflikty rycerstwa i miast z władzą zakonną	390
7. Nowa Marchia pod rządami krzyżackimi (1402—1454)	392
8. Tworzenie się reprezentacji stanów pruskich i ich dążenia	393

Rozdział III. Rozbicie państwa zakonnego w Prusach — zjednoczenie jego ziem z Polską w połowie XV w.	397
1. Narastanie opozycji stanowej po roku 1435; założenie Związku Pruskiego	397
2. Walka dyplomatyczna Związku Pruskiego z Zakonem w Prusach i na forum europejskim w latach 1440—1453	399
3. Zwrot stanów pruskich ku Polsce	402
4. Powstanie stanów pruskich przeciw Zakonowi i poddanie się Polsce	404
5. Przywilej inkorporacyjny Prus	405
6. Przejście Nowej Marchii pod rządy Brandenburgii	407
7. Wybuch i pierwsza faza wojny trzynastoletniej (1454—1461)	409
8. Druga faza wojny trzynastoletniej (1462—1466)	413
9. Traktat toruński 1466 r.	415

Rozdział IV. Kultura artystyczna i umysłowa w państwie krzyżackim w XIV—połowie XV w.	418
1. Budownictwo obronne na ziemiach Zakonu	418
2. Rozwój sztuki gotyckiej w miastach	422
3. Malarstwo, rzeźba i rzemiosło artystyczne	424
4. Kościoły w państwie zakonnym	426
5. Szkolnictwo i nauka	429
6. Literatura krzyżacka (poezja) w XIV w.	433
7. Historiografia krzyżacka, kościelna i mieszczańska	434

CZĘŚĆ V. LENNE PRUSY KRZYŻACKIE W LATACH 1466—1525 (Marian Biskup)	438
---	------------

Rozdział I. Ustrój terytorialny i polityczny	438
---	------------

1. Podział administracyjny; zmiany w strukturze Zakonu	438
2. Stosunek wielkiego mistrza i Zakonu do króla polskiego i Korony . . .	443
Rozdział II. Przemiany gospodarczo-społeczne lennych Prus Krzyżackich . .	447
1. Odbudowa gospodarki rolnej	447
2. Wzrost znaczenia kolonizacji polskiej (mazurskiej)	448
3. Początki kolonizacji litewskiej	452
4. Tworzenie się wielkiej własności szlacheckiej	454
5. Pogorszenie się sytuacji chłopów; degradacja pruskich wolnych . . .	456
6. Rola Królewca i mniejszych miast	459
Rozdział III. Próby zrzućenia zwierzchnictwa polskiego przez wielkich mi-	
strzów	462
1. Próby obalenia traktatu toruńskiego do roku 1497; wojna księcia 1478—1479 r.	462
2. Odmawianie przysięgi wierności przez wielkich mistrzów Fryderyka saskiego i Albrechta Hohenzollerna; międzynarodowy charakter sporu polsko-krzyżackiego	466
3. Wojna wielkiego mistrza Albrechta z Polską w latach 1519—1521; kompromis toruński 1521 r.	470
Rozdział IV. Sekularyzacja Prus Krzyżackich w 1525 r.	475
1. Laicyzacja władz zakonnych w Prusach	475
2. Kultura schyłkowych Prus Krzyżackich	478
3. Polityka Albrechta i jego doradców wobec stanów; pozyskanie szlachty pruskiej	482
4. Wpływ reformacji w Prusach Krzyżackich; pierwsze projekty sekularyzacji Prus	484
5. Rokowania (krakowskie 1525 r.); przyczyny zgody Polski na sekularyzację Prus Krzyżackich	488
6. Hołd pruski; warunki traktatu krakowskiego 1525 r.	492
7. Ocena traktatu krakowskiego i polityczne następstwa sekularyzacji Prus	495
Zakończenie (Marian Biskup)	498
Epilog: losy zakonu krzyżackiego po 1525 r (Marian Biskup)	507
Uwagi bibliograficzne cz. I—II (Gerard Labuda)	516
Uwagi bibliograficzne cz. II—V (Marian Biskup)	535
Spis fotografii	554
Spis map	558
Indeksy	560